

PROSTOVOLJNO SOCIALNOPREVENTIVNO IN SOCIALNOTERAPEVTSKO DELO Z OTROKI

Ob Rakitni '75 in nekaterih drugih oblikah neprofesionalnega prostovoljnega dela z otroki se je na Inštitutu za sociologijo in filozofijo v Ljubljani oblikoval predlog za širšo akcijsko raziskovalno nalogo. Predlog te naloge vključujemo v našo knjigo, ker v razvitejši obliki obravnava probleme in možnosti Rakitne '75.

Naslov raziskovalne naloge: **Prostovoljno socialnopreventivno in socialnoterapevtsko delo z otroki**

Naslov organizacij, ki nalogo predlagajo:

- **Inštitut za sociologijo in filozofijo Univerze v Ljubljani,**
- **Klinična bolnišnica za pediatrijo, Ljubljana,**
- **Višja šola za socialne delavce, Ljubljana,**
- **Pedagoški inštitut Univerze v Ljubljani.**

Nosilec: **Bernard Stritih**

1 Izhodišče raziskave in delovna hipoteza

Na področju duševnega zdravja se v zadnjih letih vse bolj uveljavlja sociodinamska orientacija, ki izhaja zlasti iz naslednjih teorij oziroma šol:

- teorija polja,
- psihologija malih skupin,
- institucionalne determinante medsebojnih odnosov,
- socialni interakcionizem in
- socialna psihiatrija.

Za naše delo so posebno zanimiva naslednja spoznanja:

Pri preventivnem in terapevtskem delu na področju psihosocialnih motenj pri otrocih so pogoste potrebe po dopolnitvi specialne strokovne obravnave z oblikami izveninstitucionalnega dela, ki vpliva na prestrukturiranje otrokovega življenjskega polja in nudi otroku nove korektivne socialne izkušnje.

Ne le, da za razne oblike socialnopreventivnega in socialnoterapevtskega dela največkrat ni na razpolago dovolj strokovnjakov, ampak se kaže, da je celo bolje, če nekatere delovne naloge prevzamejo ljudje, ki so po svojem življenjskem položaju otroku blizu in ki so pri tem delu vodeni. Tako se odpira novo področje neprofesionalnega prostovoljnega dela. Prostovoljno socialnopreventivno in socialnoterapevtsko delo največkrat ne koristi le otroku, temveč je tudi oblika usposabljanja prostovoljnih sodelavcev za delo na socialno-humanitarnem področju.

Skupina vrstnikov predstavlja medij, ki ga moramo upoštevati pri vsakem vplivanju na otrokovo vedenje. Z metodami skupinskega dela pogosto lahko dosežemo, da skupina sama ugodno vpliva na vedenje posameznika in mu nudi najnujnejše potrebne pogoje za duševno zdravje. Socialnopreventivno in socialnoterapevtsko delo pomeni iskanje novih oblik vzajemnosti med ljudmi, ki so sicer povezani v okvirih družine ter delovnih in krajevnih skupnosti in ki jih dinamika sodobnega življenja pogosto razdvaja.

Nekatere oblike prostovoljnega in skupinskega socialnopreventivnega in socialnoterapevtskega dela so se izkazale kot komplementarne oblike kliničnega dela. Pokazalo se je tudi, da je z njimi marsikdaj možno pomagati skupinam, ki ne koristijo uslug klasičnih strokovnih služb – npr. osebam iz socialno in kulturno depriviranih

skupin, otrokom, katerih starši niso pripravljeni sodelovati v terapevtskem procesu. Posebna prednost metod skupinskega in prostovoljnega socialnopreventivnega in socialnoterapevtskega dela je tudi v tem, da je cenejše.

Zaradi navedenih momentov so se v zadnjem desetletju tako v vzhodnih kot v zahodnih deželah razširile različne oblike prostovoljnega in skupinskega socialnopreventivnega in socialnoterapevtskega dela z otroki in mladostniki. V Sloveniji obstajajo iniciative in poskusi za razvijanje takšnih oblik dela, vendar za zdaj na tem področju še ni dosti narejenega. S to akcijskoraziskovalno nalogo želi Inštitut za sociologijo in filozofijo na Univerzi v Ljubljani v sodelovanju z drugimi strokovnimi ustanovami in družbenopolitičnimi organizacijami prispevati k širjenju neprofesionalnih in skupinskih oblik socialnopreventivnega in socialnoterapevtskega dela in iskati organizacijske modele v skladu s samoupravnim razvojem naše družbe.

Vzroki mnogih stisk naših občanov, tudi najmlajših, so v veliki meri hiter življenjski utrip, ki ga spodbuja zlasti potrošništvo, globoke spremembe vseh življenjskih navad in običajev, rahljanje mnogih medčloveških vezi in na drugi strani velike ter največkrat enostransko delovno-učne zahteve. Vse to deluje na odtujevanje ljudi in upravičeno se vprašamo, ali vse to ne zmanjšuje tudi pripravljenosti ljudi na kakršnokoli prostovoljno delo. To vprašanje še zlasti velja v naši družbi, kjer ni širših kategorij prebivalstva, ki bi ostajale zunaj združenega dela (kot npr. v zahodnih deželah nezaposlene žene, rentniki itd.).

Raziskave kažejo, da so tudi sodobni ljudje pripravljeni posvetiti del svojih sredstev in časa solidarnosti. Pri tem pa mnogi nimajo na razpolago tradicionalnih okvirov (npr. sosedski odnosi, sorodniške obveze itd.), zato so to pripravljeni uresničiti predvsem prek družbenih dejavnosti, ki so vodene in tudi strokovno dobro utemeljene. V današnjem času pripravljenost ljudi za prostovoljno delo in medsebojno pomoč v tradicionalnih oblikah (sorodstvo, soseska, dobrodelna društva itd.) upada, vedno večja pa je pripravljenost ljudi, da prevzamejo manjše obveze v dobro pripravljenih družbenih akcijah, ki temeljijo na solidarnostnem principu. Tako v deželah zahodnega sveta kot tudi v vzhodnih deželah naraščajo prizadevanja za razvijanje raznih oblik dela z mladino v prostem času, ki imajo socialnopreventivni in socialnoterapevtski pomen. Tudi pri nas je bilo že več podobnih poskusov.

Inštitut za sociologijo in filozofijo na Univerzi v Ljubljani je začel aplikativno raziskovalno delo na tem področju v letu 1974. V tem okviru smo izvedli akcijski (organizacija, izvedba in strokovno vodenje) ter raziskovalni program terapevtske kolonije za otroke s psihosocialnimi in psihosomatskimi motnjami (Rakitna, 11. julij – 8. avgust 1975). Ta oblika dela se je izkazala kot uspešna. Pozitivno so jo ocenili tudi strokovni in družbenopolitični delavci. Zato smo že jeseni 1975 nadaljevali s socialnoterapevtskim delom z udeleženci kolonije v obliki skupinskih srečanj, hkrati pa nameravamo to delo razširiti tudi na druga področja (npr. centri za socialno delo) in na druge skupine.

Izhajamo iz predpostavke, da je v naši družbi možno s primernimi metodami in organizacijskimi modeli pridobiti občane za prostovoljno socialnoproventivno in socialnoterapevtsko delo ter da je na ta način možno aktivirati oz. uporabiti velike človeške rezerve za družbenokoristno delo. Naša raziskava naj bi odgovorila na naslednja vprašanja:

- Kako je pri nas možno pridobiti mlade ljudi za prostovoljno delo na področju socialnoterapevtskih in socialnoproventivnih dejavnosti?
- Kakšne naj bodo metode in organizacija dela, da bodo dale optimalne rezultate, ki bodo v skladu s cilji samoupravne vzgoje?
- Kako vgraditi te dejavnosti v delovanje posameznih institucij, organizacij, društev in drugih skupnosti, oz. kako razširiti dejavnost institucij z metodami, ki so nujno dopolnilo dela specializiranih služb?

2 Cilji in namen raziskave

V Sloveniji obstaja razkorak med razvojem kliničnih in strokovnosvetovalnih služb za pomoč otrokom s psihosocialnimi motnjami na eni strani ter med razvojem socialnoproventivnih in socialnoterapevtskih dejavnosti na drugi strani.

Gre za aplikativno in inovacijsko raziskovalno nalogo, katere namen je:

- uvajati socialnoproventivne in socialnoterapevtske metode dela z otroki in mladostniki;
- uvajati nekatere nove oblike skupinskega dela;

- prilagoditi metode socialnopreventivne in socialnoterapevtske dejavnosti ciljem in sistemu samoupravne vzgoje;
- ustvariti modele socialnopreventivnega in socialnoterapevtskega dela, v katerih so osnovni nosilci delovanja neprofesionalne osebe ter poiskati možnosti za vključevanje takega dela v razširjeno dejavnost institucij;
- izdelati delovni model na področju socialne prevencije in socialne terapije, ki bi zagotavljal možnosti sistematičnega izobraževanja, demonstracij in treninga oseb, ki delajo z otroki;
- omogočiti študentom praktično, strokovno in raziskovalno delo na področju socialne prevencije in socialne terapije pri otrocih.

3 Utemeljitev naloge

Ena izmed pomembnih novosti v predlaganem modelu socialnopreventivnega in socialnoterapevtskega dela je vključevanje neprofesionalnih delavcev (laikov) – prostovoljcev v proces socialnopreventivnega in socialnoterapevtskega delovanja. Dosedanje izkušnje v drugih deželah, pa tudi dosedanje izkušnje strokovnega tima, ki nalogo predlaga, so pokazale, da so prostovoljni, neprofesionalni sodelavci lahko v teh dejavnostih izredno uspešni. Za delo se angažira osebe, ki kažejo posluh za psihosocialne probleme otrok ter pripravljenost, da se vključijo v delo s temi otroki. Prostovoljni sodelavci se v kratkih tečajih izobražujejo za delo z otroki. Tako se strokovne izkušnje povezujejo s preventivnimi in korektivnimi možnostmi neprofesionalnih oseb, skupin, društev in organizacij.

Pomemben del predlagane dejavnosti so izobraževanje, trening in demonstracije konkretnih oblik dela na področju socialne prevencije in socialne terapije za strokovne in nestrokovne delavce. To odpira možnosti za praktično učenje z izkušnjo – tako strokovnjakov kot nestrokovnjakov.

Klinične in strokovne svetovalne službe lahko obravnavajo razmeroma majhno število otrok s psihosocialnimi motnjami. Njihova dejavnost je predvsem terapevtska in le v manjši meri preventivna ter ni aktivno usmerjena v skupine otrok in mladostnikov, ki so glede na svoj psihosocialni razvoj posebej ogroženi. Otroci in mladostniki iz nekaterih slojev prebivalstva le težko najdejo pot v strokovne ustanove. Zaradi nepripravljenosti ali nezmožnosti staršev, da bi sodelovali

v dolgotrajnem terapevtskem procesu, ostaja velike število otrok zunaj mreže strokovne in družbene skrbi za psihosocialno zdravje. To so predvsem otroci iz dezorganiziranih družin ter iz socialno in/ali kulturno depriviranih okolij. Ta spoznanja so privedla v mnogih deželah do družbene in strokovne zahteve po intenzivnejši socialnoterapevtski usmeritvi.

Socialnopreventivne in socialneterapevtske dejavnosti, ki jih načrtujemo, izhajajo predvsem iz različnih oblik skupinskega dela z otroki, s starši in vzgojitelji. Skupinsko delo je učinkovita in ekonomska oblika mentalnohigijskega in socialnoterapevtskega dela, ki bi jo kazalo v Sloveniji v večji meri razvijati ter uvajati različne oblike skupinskega dela glede na probleme posameznih skupin otrok in mladostnikov, staršev in vzgojiteljev.

Vključevanje sodelavcev, ki niso strokovnjaki na področju duševnega zdravlja in vzgoje, omogoča zlasti študentom različnih fakultet praktično in raziskovalno delo na področju socialne prevencije in socialne terapije. Za sodelovanje bomo skušali pridobiti ne le študente družboslovnih, temveč tudi tehničnih fakultet. Naše dosedanje izkušnje kažejo, da je med študenti zelo velik interes za to delo; pripravljeni so se resno angažirati, pri tem delu pa so tudi učinkoviti. Vodilni delavci visokih in višjih šol podpirajo idejo o predlaganem modelu dela, ker vidijo v njem možnosti za sistematično in organizirano prakso študentov. V soočenju s konkretnimi problemi bi študenti razvijali svoje strokovne in osebne kvalitete, predvsem pa bi bila taka praksa družbeno koristna.

Skupinsko delo naj služi predvsem samoupravni vzgoji. Pripravljanje otrok in odraslih za aktivno in učinkovito delovanje v skupinskem procesu je pomembno tako z vidika osebnostnega razvoja kot z družbenega vidika. Pri skupinskem delu z otroki in mladino odrasli lahko pridobijo izkušnje, kako aktivirati mlade za bolj iniciativno in samostojno delovanje v skupnosti in kako je možno predvsem s sredstvi demokratičnega vodenja skupin izpolnjevati vlogo odgovornega mentorja. Vse to pa so tudi sestavine samoupravnega procesa, ki jih lahko presadimo v okvire raznih ustanov in organizacij.

Pričakujemo, da bo predlagani model dela prispevek k stabilizacijskim prizadevanjem. Ta model dela ni drag; zahteva predvsem aktiviranje in prelivanje družbenih sredstev ter mobiliziranje doslej neizkoriščenih individualnih in institucionalnih možnosti. Ekonomičnost modela je tudi v tem, da omogoča prenos znanja majhnega števila strokovnjakov na večje skupine sodelavcev.

4 Program raziskave in metoda dela

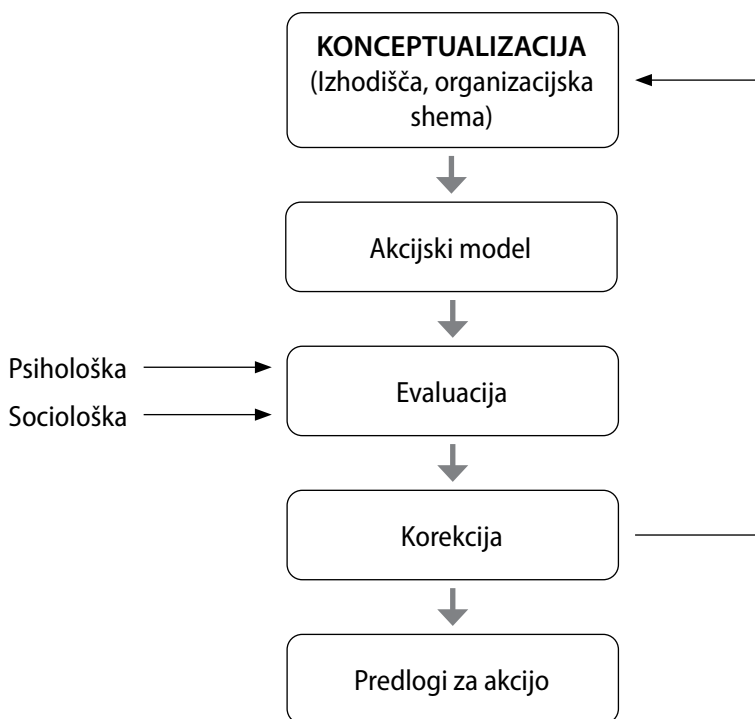
V letu 1976 bomo izvedli štiri akcijske naloge, ki bodo vse potekale po istem modelu.

- a) Skupinsko delo s petimi skupinami po šest otrok v ambulantnih pogojih; v vsaki skupini bosta sodelovala po dva prostovoljna sodelavca, strokovnjaki pa bodo vodili njihovo delo in neposredno delali s skupinami staršev.
- b) Terapevtska kolonija bo potekala v dveh izmenah; v vsaki bo letovalo en mesec po 30 otrok. Otroci bodo vključeni v majhne vzgojnoterapevtske skupine (po šest otrok v eni). V vsaki skupini bosta delala dva terapevta, poleg tega pa bomo pridobili še več prostovoljnih delavcev za razne dejavnosti terapevtskega, učno-vzgojnega ali rekreacijskega značaja. V celoti bo v vsaki izmeni predvidoma sodelovalo po 10 vzgojiteljev. Pred kolonijo in v času njenega trajanja bomo delali tudi s skupinami staršev.
- c) Učna pomoč otrokom s specifičnimi učnimi težavami – v ta namen bomo 30 otrok razvrstili v 10 skupin, študenti-prostovoljci bodo delali s po tremi otroki eno polletje po 3 ure tedensko. Za svoje delo bodo študenti uporabljali določene specialne pedagoške metode kot tudi metodo skupinskega dela.
- d) Psihoterapevtsko delo z otroki, ki se zdravijo na pediatrični kliniki zaradi hujših obolenj – v psihoterapevtsko obravnavo bomo vključili 20 otrok. Terapevti bodo študentje, predvidoma predvsem študenti medicine – vsak otrok bo imel dva terapevta. Skupino študentov bosta strokovno vodila oddelčni zdravnik in otroški psihiater ter tudi psiholog. Terapevtski program bo predvidoma trajal štiri mesece.

Sodelavci raziskovalnega tima bodo za sodelovanje pridobili v celoti približno 80 prostovoljnih delavcev, ki bodo absolvirali krajše oblike usposabljanja za skupinsko delo. Prostovoljni sodelavci bodo zatem delali s skupinami otrok. Po načrtu bodo v določenih intervalih izvajali opazovanje z udeležbo. Za evalvacijo psiholoških in socialnih procesov, na katere bomo poskušali vplivati, bomo uporabili več instrumentov (vprašalniki, skale), ki jih bomo prilagodili posebnim zahtevam raziskave. Vzporedno bo potekalo tudi delo s starši, ki pa ga bodo večinoma vodili delavci strokovnega tima.

Ob poteku vsake od načrtovanih akcij bomo organizirali sprotno izmenjavo izkušenj in preverjanje akcijske usmeritve na občasnih srečanjih sodelavcev tima, prostovoljnih sodelavcev in predstavnikov strokovne in družbenopolitične javnosti.

Shema 1: Osnutek modela

Ker se raziskovalni postopek našega dela nekoliko razlikuje od običajnih postopkov, navajamo glavne delovne faze, ki veljajo za vse štiri akcije.

5 Delovne faze:

1. Zbiranje domače in tuje literature, tekoče spremljanje in dokumentiranje novega gradiva, študij gradiva;
2. priprava študijskega gradiva za sodelavce;
3. izdelava modela in metode raziskave;
4. izgradnja in postavitve organizacijskega modela (pridobivanje sodelavcev – prostovoljnih, neprofesionalnih in strokovnih,

- povezovanje z drugimi strokovnimi in družbenopolitičnimi organizacijami ter dogovarjanje o porazdelitvi in prevzemu nalog);
5. usposabljanje prostovoljnih sodelavcev (seminar: 25 ur);
 6. triaža otrok za skupinsko delo (intervju s starši in otroki, povezovanje s strokovnimi službami, ki otroke obravnavajo na terenu);
 7. izvedba akcijske raziskave:
 - a) skupinsko terapevtsko delo z otroki
 - b) skupinsko delo s starši
 - c) supervizijsko delo in dodatno izobraževanje ob delu (za prostovoljne sodelavce)
 - d) opazovanje z udeležbo
 - e) izmenjava mišljenj in sprotne ocene dela skupaj s predstavniki strokovnih institucij in družbenopolitičnih organizacij v obliki posvetov s predstavniki strokovnih in družbenopolitičnih organizacij (predvidoma vsaka dva meseca – ob glavnih fazah naloge);
 8. aplikacija merskih instrumentov za evaluacijo učinkov (psiholoških in socioloških);
 9. obdelava podatkov;
 10. evaluacija učinkov:
 - a) psiholoških
 - pri otrocih
 - pri vzgojiteljih
 - b) socialnih
 - preverjanje družbenih vidikov
 11. analiza in interpretacija rezultatov;
 12. sestavljanje elaborata;
 13. sestavljanje predlogov za organizacijske modele uvajanja skupinskega prostovoljnega dela v prakso;
 14. publiciranje.

6 Uporabnost rezultatov

V zadnjih letih se je zelo razmahnilo strokovno (pedagoško, psihološko, socialno in specialno pedagoško) delo z otroki. Po številu zaposlenih strokovnjakov in po organizacijski razvitosti mreže institucij ne zaostajamo za razvitimi deželami. Z učinkovitostjo dela teh služb pa večkrat nismo zadovoljni. Ugotavljamo zlasti naslednje pomanjkljivosti:

- prevelika pozornost se posveča ugotavljanju in diagnostični obravnavi problemov;
- še vedno je veliko število družin in otrok, ki ostajajo izven kroga družbene in strokovne akcije;
- zanemarja se preventivno delo;
- premalo se uveljavljajo sociološki in socialni koncepti;
- strokovne institucije in posamezni strokovnjaki se vse preveč zapirajo in ne izrabljajo velikih socialnopreventivnih in socialnoterapevtskih potencialov družbenih organizacij in društev ter prizadetih in zainteresiranih občanov samih.

V sedanjem obdobju uveljavljanja samoupravnih interesnih skupnosti, v katerih se bodo morali strokovnjaki neposredno dogovarjati o svojih delovnih programih z uporabniki, oz. tistimi, ki ustvarjajo sredstva, se vse bolj kaže potreba po novih delovnih načinih in metodah, da bi odpravili opisane pomanjkljivosti.

Pri dosedanjem uvajanju novosti v pedagoške, psihološke, socialne in druge službe smo pogosto precenjevali pomen informiranosti in znanja posameznega strokovnjaka. Zato so se kadrovske šole zaprle v svoje okvire in razvijale vrhunsko specializirano znanje, ki ga je včasih težko vključiti v našo prakso.

Uporabnost rezultatov sledi iz vsebine predlagane raziskovalne naloge:

- Izdelali in preskusili bomo akcijskometodološke modele za skupinsko socialnopreventivno in socialnoterapevtsko delo prostovoljnih neprofesionalnih sodelavcev.
- Izdelali in preskusili bomo program in metodo funkcionalnega usposabljanja prostovoljnih neprofesionalnih sodelavcev, strokovnega vodenja ter spremljanja njihovega dela.
- Izdelali in preskusili bomo modele za vključitev novih skupinskih, predvsem socialnopreventivnih in socialnoterapevtskih dejavnosti v ustanove odprtega tipa in zaprtega tipa kot tudi v akcijske programe društev in humanitarnih organizacij.

Uporabniki naših rezultatov oz. predstavniki vseh zainteresiranih strokovnih služb in organizacij bodo že med raziskavo sproti informirani o našem delu. Na ta način bomo odprli pot za dvosmeren pretok informacij, po drugi strani pa bomo tako lahko sproti preverjali svoje delo.

Predvidevamo, da bodo za naše delo zainteresirane družbenopolitične organizacije, predvsem:

1. ZSMS
2. SZDL(ki bodo lahko uporabljale nekatere metode neposredno v delu posebnih komisij in odborov ter za delo v krajevnih skupnostih; posreden način uporabe zaključkov raziskave pa pomeni zavzemanje teh organizacij za hitrejše razvijanje metod izveninstitucionalnega dela z otroki in mladino).

Družbene organizacije in društva, npr.:

1. Rdeči križ
2. Zveza prijateljev mladine
3. Zveza tabornikov, Planinska zveza
(te organizacije zajemajo tudi kot kolektivni člani ZSMS najširši krog otrok in mladino; naše delo bo morda v marsičem le potrdilo njihove že utečene delovne metode, za nekatere kategorije mladih pa bo to verjetno korak naprej k oblikam učinkovitejšega dela).

Samoupravne interesne skupnosti, predvsem:

- otroškega varstva
- vzgoje in izobraževanja
- socialnega varstva
- zdravstva
oziroma njihove strokovne službe, komisije in odbori.

Strokovne ustanove, specializirane medicinske in psihološke, npr.:

- šolske svetovalne službe
- službe otroškega zdravstva
- vzgojne posvetovalnice
(v naštetih strokovnih službah se čutijo potrebe po dopolnilnih dejavnostih, ki bi lahko potekale kot oblike podaljšane specialne obravnave, slonelo pa bi na vključevanju prostovoljnih sodelavcev).

Višje in visoke šole ter fakultete, predvsem:

- Filozofska fakulteta, oddelek za psihologijo
- Filozofska fakulteta, oddelek za pedagogiko
- Fakulteta za sociologijo, politično vede in novinarstvo

- Medicinska fakulteta
 - Višja šola za socialne delavce
 - Pedagoška akademija
- (študenti si bodo tako v procesu usposabljanja kot tudi pri neposrednem delu pridobili izkušnje, ki jim jih dosedanje oblike vaj in prakse niso nudile.

Širši krog javnosti:

- metode dela in rezultate bomo prikazali v posebni publikaciji, ki bo gotovo tudi koristen prispevek za osveščanje o raznih oblikah vzgojnega, socialnopreventivnega in socialnoterapevtskega dela v vsakdanjem življenju – zlasti pomembno je osveščanje vseh občanov o tem, da takšno delo ne more biti zaprto niti samo v okviru družine, niti samo v okviru strokovnih institucij.

Tabela 1: Prikaz opravljenega dela

Vrsta akcije	Število otrok	Število prostovoljcev	Število strokovnjakov	Trajanje dela prostovoljcev z otroki
Socialnoterapevtske kolonije	135	31	5	Trikrat po približno en mesec
Socialnoterapevtska skupinska srečanja	145	34	8	Štiri mesece po tri ure tedensko
Pomoč otrokom s specifičnimi učnimi težavami	60	24	5	Tri mesece dvakrat tedensko po 2 šolski uri
Mentalnohigiensko delo z bolnimi otroki	15	35	5	Vsak študent povprečno 3 mesece vsak drugi dan po 1 uro